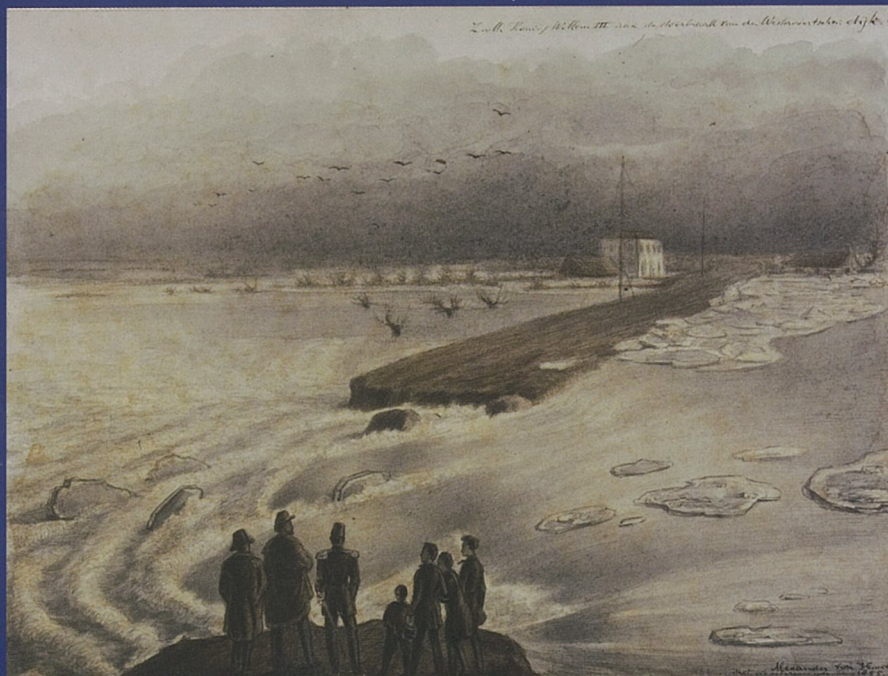

BIJDRAGEN EN MEDEDELINGEN

GELRE

Historisch Jaarboek voor Gelderland

DEEL CXIII | 2022

**BIJDRAGEN
EN
MEDEDELINGEN**

HISTORISCH JAARBOEK VOOR GELDERLAND

DEEL CXIII

2022

VERENIGING GELRE

ARNHEM

2022

grensverkeer. Behalve dat deze studie die geschiedenissen aan de vergetelheid ontrukkt, toont Brauer hiermee aan hoe er – ook voor 1940 – al sprake was van verzet en collaboratie waar het Duitsland betrof, destijds nog een buurland en geen bezetter.

Lennert Savenije

T.P.G. Kralt, *Jean Baptiste Discart (1855-1940). Oriëntalistische schilderijen en Nederlandse portretten* (Utrecht: Van Gruting, 2019) 191 blz., ISBN 978 90 7587 975 9.

In 2019 verscheen een studie over de internationaal georiënteerde schilder Jean Baptiste Discart (1855-1940), die tot dan toe in ons land een vergeten kunstenaar was. Wanneer zijn Nederlandse familieportretten af en toe aan de orde kwamen, moest men een antwoord op de vraag wie de maker eigenlijk was, schuldig blijven. Daar is nu verandering in gekomen door onderzoek van Theo Kralt, jurist en goed ingevoerde deskundige op het gebied van Nederlandse (adellijke) geslachten, waaronder het Arnhemse geslacht Brantsen. Kralt publiceerde in 2008 een studie over het huis Wielbergen in Angerlo en richtte zich sindsdien op het werk van de schilder Discart, dat hier wordt toegelicht vanwege de door hem geportretteerde leden van een aantal Gelderse geslachten, die alle in deze studie zijn opgenomen.⁴

Discart werd geboren in Modena in 1855, opgeleid aan de Akademie der bildende Künste in Wenen, en was afwisselend werkzaam in Parijs, Tanger, Den Haag, Brussel en tot slot weer in Parijs, waar hij in 1940 overleed. Een leven dat de jaren van het begin van de spoorwegen tot aan de uitvinding van de atoombom omspande. De kunstenaar leidde een reizend bestaan en verbleef vanaf het einde van de negentiende eeuw tot aan de crisisjaren van de jaren twintig vaak in Nederland.

Discart wist na zijn eerste entree in ons land snel opdrachten van met name leden van de Nederlandse adel en ‘hogere burgerij’ te verwerven, die hun eigen portretten en die van hun gezinsleden wilden toevoegen aan de reeksen die zij van hun voorouders hadden geërfd. Om te beginnen van de Arnhemse familie Brantsen, die tevoren ook al een initiërende rol had gespeeld bij de introductie van de Duitse tuinarchitect C.E.A. Petzold in Nederland (in Gelderland: Zypendaal, Bingerden, Rhederoord, Middachten en Ruurlo, tussen 1863 en 1880). Daarna volgden opdrachten van leden van de families Pauw van Wieldrecht, Baud en Van Lynden, met als gevolg dat Discart ook werd binnengehaald door aanverwante families, zoals Van Limburg Stirum, Schimmelpenninck van der Oye, Van Pallandt, Huyssen van Kattendijke en Van Tuyll van Serooskerken. Dat aanzienlijke netwerk leverde de schilder, die over een goed gevoel voor marketing moet hebben beschikt, waardevolle opdrachten op. Maar het kwam hem ook op kritiek te staan, zoals in mei 1912 in het *Algemeen Handelsblad*: ‘Minder dan een baron schijnt voor Discart niet te contereiten. De portretten hebben wel iets blonds en aangenaams, maar

4 In 2020 verscheen bij dezelfde uitgever een Engelstalige versie van deze publicatie (*Jean Baptiste Discart (1855-1940). Orientalist paintings and Dutch portraits*, 215 blz., ISBN 97890 75879 766), waarbij twee inleidingen, uitgesproken bij de presentatie van de Nederlandstalige versie op de Oostenrijkse ambassade te 's-Gravenhage op 25 juni 2019, door George Harinck en recensent dezes als appendices zijn opgenomen. Voor de huidige bespreking van de Nederlandstalige versie vormde die inleiding, respectievelijk de appendix in de Engelstalige versie, het uitgangspunt.

tegelijk zielloos en morsdood.' Zijn succes in Nederlandse hoogste kringen was er echter niet minder om, zijn opdrachtgevers moeten tevreden zijn geweest, anders was zijn reeks Nederlandse portretten niet tot zo'n vijftig-zestigstal uitgegroeid. De *Kroniek* van november 1915 sprak zelfs van een 'vif succès auprès de l'aristocratie de la Hollande' en van 'une facture élégante et distinguée' en van 'la grace de ces portraits'... Ik houd het hier op 'goed getroffen' portretten, exponenten van hun tijd, waarmee de schilder de wensen van zijn opdrachtgevers feilloos wist te beantwoorden. De geportretteerden treden meestal vanuit een egale achtergrond naar voren. Hun kleding leidt de aandacht niet af, het licht valt vooral op hun gezicht, hals en schouders.

Er waren in Nederland gedurende de eerste decennia van de twintigste eeuw meer gekwalificeerde Nederlandse portretschilders beschikbaar, van wie vooral het werk van Thérèse Schwartze nooit uit de aandacht is verdwenen. Maar ook schilders als Jan Toorop, Jan Sluyters, George Rueter en Menzo Kamerling Onnes konden van hun (portret)-opdrachten leven. Daarbij is het opvallend dat ook enkele buitenlanders, waaronder dus ook Discart, op slag succes oogsten bij de *haute volée* van ons land. Het betrof behalve Discart ook de Hongaar Philip de Lázló en de Oostenrijker Adolph Pirsch, die thans ook biografieën hebben gekregen, met als laatste Pirsch met een tentoonstelling in Museum Van Loon te Amsterdam in 2022. Hun snel verworven populariteit en succes in de kring van vooraanstaande en kapitaalcrachtige Nederlanders, die zichzelf en hun familieleden wilden laten vereeuwigen, laat zich wellicht verklaren door de internationale associaties, die deze drie als schilders in hun werk meebrachten en ook door de toetsen van wuftheid die zij aan hun nuchtere Nederlandse opdrachtgevers te bieden hadden. Daardoor verkregen deze buitenlandse portrettisten een zekere 'sterrenstatus' bij degenen die zij op hun wenken konden bedienen. Discart kon er goed van leven, en hij heeft ongetwijfeld ook genoten van de gastvrijheid in de huizen waar hij gedurende zijn werkzaamheden in de familiekring van zijn opdrachtgevers werd uitgenodigd.

Na een levensschets van de schilder en een hoofdstuk over zijn vroege en oriëntalistische schilderijen bespreekt de auteur de – bijna uitsluitend Nederlandse – portretten van Discart en van bovengenoemde tijdgenoten in een inleiding, waarin ook de netwerken van (de families van) de opdrachtgevers worden behandeld en waarin de huizen worden genoemd en afgebeeld, voor welke deze oorspronkelijk waren bedoeld. In Gelderland betrof dat de huizen Zypendaal, Neerijnen, Rhederoord, Wielbergen, Bingerden en 't Elze. De daaropvolgende 'catalogus van de Nederlandse portretten' beeldt de portretten af, waarvan een kleurenafbeelding beschikbaar was.

De positie die Discart zich bij zijn portretopdrachten wist te verwerven vormt voor Kralt een bruggetje naar zijn andere specialisme waarin hij zich na zijn Weense opleiding had ontwikkeld, het zogenoemde 'Oriëntalisme'. Dit staat ogenschijnlijk los van zijn daarna ontwikkelde bedrevenheid in de portretschilderkunst, en zeker van wat zijn Gelderse clientèle kon verwachten. Aangezien deze beide facetten nu voor het eerst in één studie zijn samengebracht dient dat Oriëntaalse aspect hier ook te worden aangestipt.

De kunstenaar verbleef afwisselend in Tanger en Parijs, waar hij zijn Oosters getinte werken tussen 1884 en circa 1920 met succes in de Parijs Salon exposeerde. Het waren uitingen van een jarenlange fascinatie voor mystieke verre landen en culturen, aansluitend bij de heersende populariteit van Oosterse scènes en genretaferelen, vervaardigd door schilders die er werkelijk zélf hadden vertoefd. Dit negentiende-eeuwse verschijnsel van 'Oriëntalisme' in de Nederlandse cultuur is wel 'het verlangen naar het Oosten'

genoemd. Het heeft duidelijke voorgangers in de Chinoiserie en het Japonisme, stromingen die dankzij de handel van de VOC al in de vroege zeventiende eeuw in de Republiek opgang deden, en waarin de Chinese, respectievelijk Japanse kunst en cultuur merkbare invloed hadden op de Europese, niet in het minst de Nederlandse. In het negentiende-eeuwse Frankrijk waren het onder anderen Eugène Delacroix en Jean Auguste Dominique Ingres, die de lokroep van de Oriënt in hun werk hebben verwerkt. In Nederland staan er tot dusver slechts twee schilders te boek, die zich zonder voorbehoud op het genre hebben toegelegd, namelijk Willem de Famars Testas en de bekender gebleven Marius Bauer, de laatste wellicht omdat hij in zijn werk duidelijk liet blijken, dat hij uit het land van Rembrandt afkomstig was. Maar er waren er meer zoals bijvoorbeeld Philip Zilcken, en we kunnen de naam van Jean Baptiste Discart nu dus als een kunstenaar die ook met één been in Nederland stond, aan dit korte rijtje toevoegen. Dankzij de toegenomen reismogelijkheden verlegden deze kunstenaars hun aandacht naar de landen rond de Middellandse Zee, vonden zij thuis een kapitaalcrachtige clientèle en vierden zij successen met hun werk. In hun Oriëntalistische werken komen we een zucht naar het zuivere en ambachtelijke leven tegen, zoals die de 'Arts & Crafts'-beweging van William Morris ook eigen was. Maar ook een sensualiteit die de gelijktijdige Art Nouveau niet vreemd was. We zien de eerlijke en onbedorven Oosterse ambachtsman in zijn werkplaats of op het dorpsplein, die met zijn handwerk in zijn levensbehoeften voorzorg. Hij werd daarmee ten voorbeeld gesteld aan de geïndustrialiseerde, mechanische en daarmee verdorven Westerse mens. Dat kan – naast de esthetische kwaliteit – het succes van deze stroming anderhalve eeuw geleden helpen verklaren.

Zowel bij zijn sfeervolle en kleurrijke Oriëntalistische werken als bij zijn goed gelijkende portretten deed Discart een schot in de roos. Hij voelde goed aan wat zijn afnemers en opdrachtgevers van hem verwachtten. De prijzen van zijn Oosterse werken waren er indertijd naar en ze zijn de afgelopen drie decennia weer aanmerkelijk gestegen. Als Nederlands portretschilder was Discart echter in de anonimiteit verdwenen. Gelukkig hebben sindsdien vele nazaten de beeltenissen van hun voorouders gekoesterd, of hebben instellingen zoals de Gelderse Brantsen van de Zyp portrettenstichting zich erover ontfermd. Toen ik zelf vanaf 1981 in aanraking kwam met het tiental portretten geschilderd door Discart dat in deze Gelderse stichting is ondergebracht, bleef de identiteit van de schilder nog geheel in nevelen gehuld. Dat aspect heeft de portretspecialist Rudi Ekkart in zijn voorwoord, waarmee deze monografie van Kralt opent, terecht benadrukt. Het raadsel is dankzij deze nieuwe publicatie nu opgelost.

In deze zorgvuldige en mooi vormgegeven monografie, waarin bijna alle portretten ook inclusief hun oorspronkelijke lijsten, de meeste in kleur zijn afgebeeld, kunnen wij met behulp van de opgenomen annotatie, literatuuropgave, fotoverantwoording en register van persoonsnamen op verder onderzoek uit. Het leven en werk van Jean Baptiste Discart, waarvan kan worden vastgesteld dat er 'twee zielen in één borst' scholen, zijn nu in het volle daglicht komen te staan.

Johan Carel Bierens de Haan

CURRICULA VITAE VAN DE AUTEURS

Johan Carel Bierens de Haan (Eindhoven, 1954) studeerde kunstgeschiedenis aan de Universiteit Leiden en promoveerde er in 1994 op een proefschrift over kasteel Rosendaal en zijn bewoners. Hij was van 1981 tot 2008 verbonden aan Geldersch Landschap en Kasteelen en vervolgens tot 2017 aan museum Paleis Het Loo. In 2005-2010 was hij bijzonder hoogleraar op de leerstoel Erfgoed van Monument, Tuin en Landschap aan de VU. Thans richt hij zich op onderzoek en advies op het gebied van het gebouwde en groene erfgoed. Hij is onder meer lid van de Raad van Toezicht van stichting Kasteel Amerongen, bestuurslid van de Sint Nicolaï Broederschap te Arnhem en voorzitter van het Nederlands Tuinhistorisch Genootschap 'Cascade'.

Kris Brussen (1982) studeerde af op een scriptie over hertog Adolf van Egmond, die in 2012 werd bekroond met de Scriptieprijs Gelre. Hij werkt als docent bij de opleiding Archeologie van Hogeschool Saxion en is een van de auteurs van het tweede boek ('Gelderland als zelfstandig graafschap en hertogdom') van het *Verhaal van Gelderland*.

A. (Ton) Burgers (Brielle, 1946) studeerde in 1970 af als civiel ingenieur aan de Technische Hogeschool (nu Universiteit) Delft met specialisatie waterbouwkunde. Hij werkte achtereenvolgens bij Boskalis, WL/Delft Hydraulics (nu Deltares) en Royal Haskoning aan grote infrastructurele projecten over de hele wereld, waaronder havens in België, Italië, Spanje en India, rivieren in Venezuela, Bangladesh, Vietnam, Iran en Irak, en kunstmatige eilanden in Irak, Canada en de Verenigde Staten. Hij schreef na 2010 enkele boeken, waaronder *Nederlands grote rivieren. Drie eeuwen strijd tegen overstromingen* en publiceert regelmatig in *Arnhems Historisch Tijdschrift* en in het *Tijdschrift voor Waterstaatsgeschiedenis*.

Marianne Kasteel (1967) is freelance museumgids en docent kunst- en cultuurgeschiedenis; ze studeert algemene cultuurwetenschappen aan de Open Universiteit. Ze was van 1984 tot 2014 regioverslaggever in de Achterhoek en Liemers, bij achtereenvolgens *De Graafschapbode* en *De Twentsche Courant Tubantia*. Ze heeft een bijzondere belang-

stelling voor de Gelderse geschiedenis. In opdracht van Erfgoed Gelderland deed ze in 2021, samen met Johan Visser, onderzoek naar Gelre in 1572. Samen schreven ze het artikel 'Een kwestie van eer. De kastelenstrijd van Willem IV van den Bergh' voor het Jaarboek *Achterhoek en Liemers*.

Frank Keverling Buisman (Arnhem, 1945) studeerde rechten in Utrecht en volgde de Rijksarchiefschool. Hij was rijksarchivaris in Drenthe (1980-1987) en Gelderland (1987-2002); van 2003 tot medio 2006 was hij directeur van het Gelders Archief. In 1986 promoveerde hij op een proefschrift over Drentse rechtsgeschiedenis. Van 1999 tot 2007 was hij bijzonder hoogleraar Oud-Vaderlands Recht aan de Universiteit van Amsterdam. Hij was bestuurlijk actief bij verenigingen en stichtingen op archivalistisch en (rechts-)historisch terrein. Zo was hij bestuurslid van Gelre van 1990-2007 en vervolgens tot 2013 redactievoorzitter van de *Bijdragen en Mededelingen Gelre*.

Jacob Knegtel (1990) studeerde Sociale Geografie & Planologie aan de Universiteit Utrecht en Erfgoedstudies aan de Universiteit van Amsterdam. Daarna was hij als onderzoeker verbonden aan de Alliantie Zuiderwaterlinie en deed hij zelfstandig tuin- en landschapshistorisch onderzoek. Momenteel is hij Adviseur Erfgoed en Water bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

René Nijhof (Lieveelde, 1959) studeerde aan de universiteiten van Leiden en Tilburg en is sinds 1985 werkzaam als jurist bij de provincie Gelderland. Als 17-jarige las hij het door Hendrik Willem Heuvel geschreven boek *Oud-Achterhoeksch boerenleven* voor het eerst. Dit boek wekte bij hem de interesse voor de streekgeschiedenis en het streekeigene van Achterhoek en Liemers. Hij was lid van de redactie die dit boek in 2020 opnieuw uitgaf onder de titel *Oolde mijn Oolde*. In 2021 en 2022 verschenen twee vervolgdelen. Voorts is hij voorzitter van de Studiekring meester Heuvel en de Vereniging Vrienden van de Lebbenbrugge, secretaris van de mr. H.J. Steenbergen-Stichting en bestuurslid van de Stichting Fonds Willem Sluiter en van de Vereniging Gelre.

Hans Timmerman (1962) is werkzaam als informatiespecialist bij de Gelderland Bibliotheek, onderdeel van Erfgoedcentrum Rozet in Arnhem. Daar is hij medeverantwoordelijk voor de samenstellen van de Gelderland Collectie die bestaat uit boeken, tijdschriften, kranten etc. Daarnaast is hij sinds zijn vroege jeugd geïnteresseerd in de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog in zijn woonplaats Arnhem en omgeving. Hij heeft zich de afgelopen twintig jaar toegelegd op historisch onderzoek naar diverse, voornamelijk Duitse onderwerpen, waaronder gesneuvelde en vermiste soldaten, militaire onderdelen en gevorderde gebouwen in de regio Arnhem. Met enige regelmaat publiceert hij over zijn onderzoek, geeft hij lezingen en draagt hij bij aan andere publicaties over de Tweede Wereldoorlog.

Johan Visser (1997) studeerde geschiedenis aan de Universiteit Leiden. Hij is werkzaam als promovendus aan het Instituut voor Geschiedenis van dezelfde universiteit, waar hij onderzoek doet naar honger en voedselpatronen in de Dutch Atlantic tussen 1621 en 1674. In 2022 verscheen van zijn hand *Zutphen 1572. De geschiedenis van een bloedbad*.

Tommie van Wanrooij (1998) studeerde Nederlandse Taal en Cultuur en Historical, Literary and Cultural Studies aan de Radboud Universiteit Nijmegen. In 2022 startte hij met zijn promotieonderzoek naar vrouwelijk herschrijven tussen 1750 en 1920 bij Leiden University Centre for the Arts in Society (LUCAS). Daarnaast is hij actief als docent binnen de opleiding Nederlandse Taal en Cultuur van de Universiteit Leiden.

Pieter van Wissing (Nijmegen, 1946) werkte als kledingverkoper en (oud-)metaalhandelaar. Hij voltooide in 1984 zijn studie Nederlandse Taal- en Letterkunde in Amsterdam (UvA). In 2003 promoveerde hij te Nijmegen op een achttiende-eeuws pershistorisch onderwerp, het weekblad *Janus* uit 1787. Hij was tussen 1984 en 2006 in verschillende functies werkzaam bij de Rijksarchiefdienst (standplaatsen Den Haag en Arnhem) en bij de regionale archiefdiensten in Zutphen en Nijmegen. Hij publiceert over achttiende-eeuwse en andere onderwerpen. Eind 2022 verscheen zijn biografie over de SDV'er Henk van Wissing (1910-1999).